

O‘QUV METODIK TERMINLARNING INGLIZ TILIDAN O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH MUAMMOSI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460991>

Manzura BEGIMOVA,
ToshDO‘TAU tayanch doktoranti,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +99891 244717;
E-mail: manzurabegim.0776@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola ilmiy matnlarda o‘quv metodik terminlarining ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjima muammosiga bag‘ishlangan. Muallif termin tushunchasini va terminologiya tasnifi orqali bir necha misollarda ochib berishga harakat qiladi. Termin tarjimasining asosiy muammolari - omonimiya, polisemiya, sinonimiya va antonimiya hodisalarning mavjudligda ko‘rilishini keltiradi. Maqolada o‘quv-metodik so‘z birikmalarini tarjima qilishda qo‘llanadigan usullar va tarjima o‘zgarishlari tasvirlangan.

Kalit so‘zlar: terminologiya, ilmiy va texnik tarjima, termin, o‘quv-metodik, tarjima transformatsiyasi.

Аннотация: Данная статья посвящена проблемам перевода терминов с английского языка на узбекский в научных текстах. Обсуждаются понятие термина и классификация терминологических единиц. Основными проблемами перевода терминов являются наличие таких явлений, как омонимия, полисемия, синонимия и антонимия. В статье описаны приемы и переводческие изменения, используемые при переводе учебно-методической лексики.

Ключевые слова: терминология, научно-технический перевод, термин, учебно-методической, трансформация перевода.

Abstract: This article is devoted to the problems of translating teaching methodological terms from the English into Uzbek language in scientific texts. The discussed issues are the concept of the term and the classification of terminological units. The main problems of translation of terms are existence of the phenomena as homonymy, polysemy, synonymy and antonymy. The article describes the methods and translation changes used in translation of educational and methodical vocabulary.

Key words: terminology, scientific and technical translation, term, educational-methodical, translation transformation.

Dunyo mamlakatlari o‘rtasida fan va texnikaning rivojlanishi bilan ingliz tili o‘qitish va o‘rganishga talab orta boshladi. Til o‘qitishda yangi

yondashuvlar va metodlar kirib kelgani sari o‘qituvchilar ko‘pgina ilmiy maqolalar, metodik kitoblar va xalqaro ilmiy anjumanlarda qatnashishlariga to‘g‘ri keladi. Ushbu talablardan kelib chiqib xorijiy til o‘qituvchilari o‘z o‘zidan ilmiy terminlarga duch keladilar va bunday terminlarning tarjima qilinishi juda dolzarb tarjima vazifasidir. O‘quv metodik terminlar - bu aniq tuzilishiga va ko‘plab so‘z birliklariga ega bo‘lib ko‘plab ilmiy matnlarda qo‘llaniladi, lekin ularning tarjimasi ko‘pincha asosiy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ushbu maqolada biz ingliz tili o‘qitishda o‘quv metodik terminologik lug‘atini adekvat tarjima qilishga erishish uchun qo‘llashi mumkin bo‘lgan imkoniyatlarni ko‘rib chiqamiz.

S.V Grinev-Grinevich tomonidan ushbu terminga berilgan quyidagi ta’rifga e’tibor qarataylik: *“Termin - bu tushunchalarni aniq nomlash uchun ishlatiladigan nominativ maxsus leksik birlik (so‘z yoki ibora)”*. Muallifning fikricha, terminning asosiy xususiyati uning mazmuni, aniqligi, ya’ni maxsus tushuncha ilmiy ta’riflar yordamida o‘rnatilgan aniq chegaralarga egaligidir [3, p. 27-30].

V.M. Leychik esa ushbu atamaning ta’rifini “ma’lum bir maxsus bilim yoki faoliyat sohasi nazariyasining konkret yoki mavhum tushunchasini bildiruvchi maxsus maqsadlar uchun ma’lum bir tilning leksik birligi” sifatida shakllantirdi [5, p. 31-32].

Tarjima nazariyasi va tarjimashunoslik sohasidagi taniqli mutaxassis V.N.Komissarov terminlarni “fan yoki texnikaning ma’lum bir sohasidagi mutaxassislar tomonidan qo‘llaniladigan aniq obyektlar va tushunchalarni bildiruvchi so‘z va iboralar” deb hisoblaydi [4, p. 27-30]. Olimlarning qarashlarida umumiylik shundan iboratki, terminlar muayyan faoliyat sohasiga xos bo‘lgan tushunchalarni bildirish uchun qo‘llaniladigan maxsus terminologik birliklardir. Bundan kelib chiqadiki, quyidagi: Termin – bu ma’lum bir maqsadda ilmiy va texnikaviy sohada tushunchalarni aniq va tiniq ifodalash uchun ishlatiladigan so‘zlar va iboralardir, – degan ta’rifni berish maqsadga muvofiqdir. Terminlar aniq ma’no ifodalashi bilan birgalikda doimo bir ma’noni bildiradi. To‘liqroq tushunish uchun S.V Grinev-Grinevich tomonidan taqdim etilgan terminlarning tasnifiga e’tibor qarataylik. Tasniflash uchun asos terminlar belgilaridir: *mazmunli, rasmiy, funksional, ichki va ekstralingvistik*. Muallif atamalarning quyidagi turlarini aniqlagan [3, p. 90]:

Terminlarning katigoriya bo'yicha tasnifi			
umumiy ilmiy	umumiy texnik	fanlararo	maxsus
Terminlarning mazmuni bo'yicha tasnifi			
real ob'ektlarni tavsiflovchi kuzatish terminlari		ma'lum tushuncha hamda nazariyalarga bog'liq bo'lgan mavhum tushunchalar bilan ifodalangan nazariy terminlar	
Terminlarni til bo'yicha maxsus maqsadlarda taqsimlash			
Fan sohasiga oid ilmiy terminlar guruhi	Ishlab chiqarish va texnologiya sohasiga oid texnik terminlar guruhi	ma'muriy-siyosiy sohaga oid boshqaruv terminlari guruhi	
Tushunchaning termin bilan ifodalanadigan mantiqiy kategoriyasiga ko'ra tasnifi			
obyektlar	xususiyatlar	jarayonlar	miqdorlar

Lingvistik tasniflar bizning tadqiqotimiz uchun eng katta qiziqish uyg'otadi. Shunday qilib, terminlar yuqoridagi tasniflardan tashqari, yani bir qancha tasniflarga ajratilgan, xususan, terminlarning tuzilishiga ko'ra tasniflanishi bizning tadqiqotimiz uchun muhim sanaladi. Terminlar rasmiy tuzilishiga ko'ra, bir komponentli va ko'p komponentli terminlarga ajratiladi. Bir komponentli terminlar yoki termin-so'zlar morfemik tarkibiga ko'ra tasniflanadi: hosila bo'lmagan (tub so'z): hosilalar (yasama) [7, p.8, 15].

Ko'p komponentli terminlar bir nechta so'z orqali tuzilgan terminologik iboralardir: kommunikativ kompetensiya. [7, p. 12, 63, 85]. Bulardan tashqari terminlar tarkibiga ko'ra bir va ko'p qiymatlilarga bo'linadi. Frazaning terminlari semantik nuqtai nazardan - erkin iboralar va turg'un (frazologik) iboralarga bo'linadi.

Tilshunoslik tasnifi terminlarni to'liq asosli, to'liq motivatsiyasiz, qisman motivatsiyali va yolg'on motivlarga bo'lishni o'z ichiga oladi. Voqea manbasiga ko'ra terminlar mahalliy, o'zlashtirilgan, xalqaro va internatsionallarga bo'linadi. Lingvistik tasnif stilistik xususiyatlarga

asoslanadi, shuning uchun terminologik lug'at me'yoriy terminlar, professionalizm va jargonlarga tabaqalanadi [3, p. 94].

Matnlarda terminlarning qo'llanilishini tahlil qilish natijasida yuqori chastotali, o'rta chastotali va past chastotali terminlar kabi farqlanadi. Terminologik lug'atni tarjima qilish muammolari taniqli olimlar: J.P. Sharob va J. Dalbernet, Ya.I. Retsker, V.N. Komissarov tomonidan chuqur o'rganilgan.

J.-P.Vinet va J.Dalbernet terminlarni tarjima qilishning ikki usulini ajratib ko'rsatadi: to'g'ridan-to'g'ri tarjima (so'zma-so'z) va bilvosita tarjima (bilvosita) qilinadi. Mualliflarning fikricha, to'g'ridan-to'g'ri tarjima so'zma-so'z tarjima, iz va qarz olish kabi usullarni o'z ichiga oladi. Agar to'g'ridan-to'g'ri tarjima qabul qilinishi mumkin bo'lmasa, tarjimon ekvivalentlik, transpozitsiya, moslashish va modulyatsiya kabi usullarni o'z ichiga olgan holda bilvosita tarjimaga murojaat qiladi [1, p. 123]. Y.I.Retsker terminlarni tarjima qilishning quyidagi turlarini ajratadi [6, p. 80]:

- 1) • ekvivalent yordamida tarjima qilish, ya'ni. tarjima qilingan birlikka ma'no jihatdan to'liq mos keladigan leksik birlik;
- 2) • har biri ma'lum sharoitlarda tarjima qilingan birlikka mos kelishi mumkin bo'lgan ba'zi leksik birliklardan biri bilan ifodalangan analogni izlash orqali;
- 3) • tasviriy tarjima yordamida.

V.N. Komissarovning kontseptsiyasiga ko'ra, terminologik lug'atni tarjima qilish usullari uchta tarjima o'zgarishlariga bo'linadi[4, p. 58]:

- 1) leksik (transliteratsiya, tarjima transkripsiyasi, tracing, ba'zi leksik-semantik almashtirishlar);
- 2) grammatik (so'z shakllarini, gap qismlarini almashtirish);
- 3) murakkab leksik-grammatik (tasviriy tarjima, antonimik tarjima va kompensatsiya).

V.N. Komissarov tomonidan taklif etilgan tarjima usullari bizga eng yaxshirogi bo‘lib ko‘rinadi va shuning uchun bizning ishimizda tadqiqot materialini tahlil qilishda asosiylari sifatida qabul qilindi.

Ma'lumotnomalar va lug'atlarda tegishli ekvivalentlar mavjud bo'lsa, terminlarni tarjima qilish qiyinchilik tug'dirmaydi. Biroq, tarjima qilingan matnning o'ziga xosligi muhimligini hisobga olish kerak. Bu termin qo'llanilayotgan kontekst va sohaga qarab butunlay boshqacha ma'no kasb etishi mumkin. Bu hodisa omonimiya deb ataladi, ya'ni. turli ma'nodagi ikki yoki undan ortiq til birliklarining tovushi mos kelishidir [2, p. 51]. Bundan tashqari, mutaxassislar o'rtasidagi muloqot jarayoniga to'sqinlik qiladigan jarayonlarga quyidagilar kiradi: polisemiya, sinonimiya va antonimiya.

Terminologik birlik ushbu so'zning asl ma'nosining o'zgarishi va rivojlanishi natijasida bir nechta ma'noga ega bo'lganida terminning ko'p ma'noli yoki noaniqligi kuzatiladi [2, p. 48]. Asosiy ma'noda so'z, morfema, konstruksiya va frazeologik birliklarning o'zaro mos kelishi bilan bog'liq bo'lgan leksik-semantik jarayon sinonimiya deyiladi. Antonimiya so'zlarning semantik qarama-qarshiligi sifatida, antonimlar esa qarama-qarshi ma'noli so'zlar sifatida tavsiflanadi [2, p. 53]. Biroq, aksariyat hollarda, atamalarni tarjima qilishda tarjimon leksik ekvivalentning yetishmasligi kabi muammoga duch keladi. Ushbu muammoni yechish usuli - tarjima o'zgarishlaridan foydalanishdir.

S.I. Simanovski y izlanishlari orqali terminlarning asosiy qismi iboralar bilan ifodalanganligi aniqlandi[7]. Shuningdek, matnlarida terminologik tushunchalarni ifodalash uchun qisqartmalar keng qo'llaniladi. Ingliz tili o'quv metodikasiga tegishli ilmiy matnlardagi terminlarni tarjima qilishning asosiy usuli tavsifiy tarjima yoki tushuntirishdir, bunda o'quv metodik terminlarning ma'nosining o'zgarishsiz ya'ni adekvatligiga e'tibor qaratilishi lozim bo'ladi. Ingliz va o'zbek tillarining tuzilishidagi farqlar tufayli ushbu uslub eng maqbul hisoblanadi. Masalan:

Copyright - mualliflik huquqi. Adabiy, intellektual yoki badiiy asarni takrorlash yoki nusxalashga bo'lgan mutlaq huquq [7, p. 24].

O'quv metodik terminlarni tarjima qilish leksik ekvivalentlarni tanlash yo'li bilan amalga oshiriladi, masalan: *task based learning-kommunikativ* mashqlar metodi.[7, p. 11, 36].

Asl leksik birlikning tuzilishi maqsadli tilda saqlanib qolganda, tarjima transformatsiyasini kuzatishdan foydalangan holda matndagi terminlarni tarjima qilish misoli: affective principles – hissiy psixologik prinsiplar, *course design*-kurs dasturi [7, p. 9,53].

Transliteratsiya va transkripsiya yordamida tarjima soʻzning tovush yoki grafik shaklini manba tilidan maʼnoga ega boʻlgan holda olish bilan tavsiflanadi. Bu usul oʻquv metodik terminlarni tegishli nomlar bilan tarjima qilish uchun ishlatiladi: *Humanistic approach*-gumanistik yondashuv, *Bloom's taxonomy*-Blum taksonomiyasi [7, p. 46, 50]. Oʻquv metodik terminlarni tarjima qilish jarayonida, shuningdek, har qanday terminologik tizimning ajralmas qismi sohta xalqaro va xalqaro atamalarning mavjudligini hisobga olish kerak. Xavf shundaki, tarjimon oʻzbek tiliga tarjima qilishda ingliz tili shakliga mos keladigan termini ishlatishi mumkin. Tarjimada ular bu borada “*tarjimonning sohta doʻstlari*” (ложные друзья переводчика) deb ataladi, har doim maʼno va maʼnolarni tekshirish zarur.

Shunday qilib, olib borilgan tahlillarga koʻra, atamalarni tarjima qilishda asosiy muammolar omonimiya, polisemiya, sinonimiya va antonimiya kabi hodisalarning mavjudligi haqida xulosa qilish mumkin. Shu munosabat bilan tarjimon tarjima matnining maʼnosini buzish va qoʻpol xatolarga yoʻl qoʻymaslik uchun har doim atamalarning tarjimasi amalga oshirilayotgan sohaga eʼtiborini qaratishi lozim.

REFERENCES

1. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М., 1978. 475 с.
2. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах: Учеб. пособие для филол. спец. вузов. // М.: Высш.шк., 1987. 104 с.
3. Гринев-Гриневич С.В. Терминоведение: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений. // М.: Издат. центр «Академия», 2008. 304 с.
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). // М.: Высшая школа, 2001. 253 с.
5. Лейчик В.М. Термины-синонимы, дублеты, эквиваленты, варианты. Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. // Н., 1973. 413 с.
6. Рецкер Я.И. Курс лекций по теории перевода. // М., 2005. 141 с.
7. Симановский С.И. Тетради новых терминов. № 6. Англо-русские патентные термины. 2 изд. М., 1975. 125 с.

8. Khodjaeva, N. B. (2021). Premchand's vardaan in uzbekistan: translation issues of some cultural specific words. Theoretical & applied science Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
9. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
10. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
11. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
12. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
13. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.